ФОРМУВАННЯ РОЗСУДУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПІД ВПЛИВОМ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ВАНДЖУРАК Роман Васильович - доктор філософії в галузі права (Ph.D. in Law), старший науковий співробітник відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права, докторант Національної академії внутрішніх справ, адвокат

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8474-2276

КРАВЕЦЬ Віталій Михайлович - кандидат юридичних наук, доцент професор кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1911-5241

УДК 340.12

DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.2.59

У статті проведено дослідження впливу судової практики Європейського суду з прав людини на формування розсуду суб'єктів правозастосування. Актуальність цього дослідження зумовлено тим, що попри складність і багатогранність поняття розсуду та жваві дискусії на предмет доцільності такої форми правозастосовної діяльності, вплив міжнародної судової практики на формування розсуду практично не фігурує в юридичних розвідках правозастосовного напряму. Тож у пропонованій статті автори поставили за мету дослідити вплив міжнародної судової практики, зокрема рішень Європейського суду з прав людини, на формування розсуду вітчизняних суб'єктів правозастосування. При цьому, задля концептуально осмислення поняття розсуду та проблем його застосування, дане дослідження здійснено у філософсько-правовому вимірі. Використовуючи метод порівняльно-правового аналізу було проаналізовано суть розсуду та виявлено як спільні риси, так і розбіжності між українським та європейським законодавством у сфері регулювання дискреційних повноважень, а в поєднанні цього методу з соціокультурним аналізом, визначено способи гармонійного впровадження запозичених правових норм у правову систему, адаптовану до особливостей іншої культури. На основі соціодинамічного підходу, який виступив важливим інструментом для інтерпретації відповідних трансформацій у правовій системі, за результатами проведеного дослідження, вдалося прийти до висновку, що формування розсуду суб'єктів правозастосування під впливом міжнародних стандартів судочинства відбувається за умови одночасного урахування нормативних приписів останніх та їхньої гармонізації з особливостями національної правової системи, в межах якої ухвалюються дискреційні рішення. Наряду з цим також резюмовано, що в основу розсуду суб'єктів правозастосування мають бути покладені комплексні й гнучкі методологічні підходи, здатні забезпечити переконливу обґрунтованість прийнятих рішень, як з погляду загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, так і в плані їх національно-політичної, економічної та соціокультурної виправданості й такі підходи мають базуватися на ідеї правової конвергенції, згідно з якою головним чинником уніфікації правозастосування є зближення міжнародної та національної судової практики, а не «механічне» запозичення «готових» правових норм.

Ключові слова: Європейський суд, міжнародна судова практика, судовий розсуд, дискреційні повноваження, суб'єкти правозастосування.

Постановка проблеми

В епоху сучасних суспільно-політичних трансформацій на теренах постсоціалістичної Європи судова практика відіграє вагому роль при реалізації свободи розсуду і є значущим фактором впливу на формування дискреційних переконань. Це й не дивно, позаяк в міру зростання відкритості та демократизації політико-правових інститутів значно посилюється й контроль з боку суспільства за їх роботою. Інакше кажучи, чим більше влади отримує народ, тим ретельніше він стежить, щоб органи владних повноважень діяли у законний спосіб, а їхні рішення відповідали принципам справедливості. При цьому в громадськості можуть з'являтися цілком резонні сумніви щодо такої справедливості, якщо в правовому полі держави відсутні уніфіковані та пропорційні підходи до вирішення подібних між собою справ.

Тож аналітичне вивчення, узагальнення та врахування міжнародної судової практики є наразі особливо актуальними у правозастосовній сфері кожної сучасної демократичної держави. Ще більшої актуальності ці завдання набувають в контексті інтеграційних (у Європі) та євроінтеграційних (в Україні) процесів, адже останні передбачають відповідну міру єдності у царині правового регулювання суспільних відносин.

Безсумнівно, ці процеси неабияким чином впливають й на формування розсуду суб'єктів правозастосування (в більшій мірі суддів), які у своїх дискреційних міркуваннях, вочевидь, прагнуть, щоб їхні рішення відповідали заданому контексту єдності й не йшли у розріз із визнаною міжнародною судовою практикою, зокрема рішеннями Європейського суду з прав людини.

Наряду з цим, можна констатувати, що фактор названого впливу на формування розсуду суб'єктів правозастосування доволі не часто фігурує в наукових розвідках юридичного спрямування. А якщо говорити про філософсько-правовий аналіз цієї проблематики, то таких досліджень взагалі не віднайдено в досяжному науковому просторі.

Очевидно, це створює певну прогалину в науковому доробку правозастосовного спрямування, адже фактор, який має вагомий вплив на формування розсуду, залишається недослідженим у філософсько-правовому аспекті. Прагнучи мінімізувати цей брак наукових напрацювань за темою, **метою цього дослідження** є філософсько-правове осмислення ролі практики Європейського суду з прав людини та її впливу на формування розсуду суб'єктів правозастосування.

Стан вивчення

Як засвідчує аналіз наукового опрацювання заданої проблеми, наразі простежується доволі неоднозначне ставлення науковців та практиків до дискреційних повноважень як таких. Відповідно, вагомо різняться й тлумачення змістовних та функціональних характеристик цього феномена. Особливої значущості ця проблематика набуває у період здійснюваної в Україні судової реформи, спрямованої насамперед на сприяння ефективнішому забезпеченню законних прав громадян та відновленню їх довіри до судової влади, шляхом її відповідності умовам інтеграції до Європейського Союзу. Однак, у таких дослідженнях відчутно превалює вивчення нормативних, історико-правових та юридико-психологічних аспектів судової дискреції, тоді як, на наше переконання, для вирішення суперечностей між існуючими методологічними підходами до концептуального осмислення та застосування розсуду необхідний більш масштабний – філософсько-правовий аналіз.

Методологія дослідження

Дослідження інноваційних змін у нормативному регулюванні та процедурних аспектах розсуду суб'єктів правозастосування в правозастосовній системі крізь призму європейської судової практики ґрунтувалося на використанні методу порівняльно-правового аналізу. Застосування цього методу у розглядуваному предметному відношенні спрямоване на виявлення спільних та відмінних моментів у нормативності вітчизняного та європейського законодавства, а також на приведення національного права до відповідності із правовими стандартами Європейського Союзу. Оскільки одним із прикладних аспектів даного методу є так звана «правова рецепція», яка полягає у за-

позиченні та «перенесенні» норм від одних національних законодавств до інших, то при застосуванні цього методу в процесі дослідження фактичного стану та перспектив узгодження національного та європейського права він поєднувався з методом соціокультурного аналізу, що передбачає пошуки шляхів «органічного вписування» запозичуваного нормативного контенту в «систему координат» іншої культури, а не суто механічну його «трансплантацію».

Загалом же, у методологічній базі даного дослідження, окрім комплексу загальнонаукових методів (зокрема, аналізу, синтезу, узагальнення, індукції, дедукції та аналогії), провідне значення належало соціодинамічному підходу, який виступав важливим інструментом для інтерпретації відповідних трансформацій у правовій системі в цілому та системі судочинства зокрема.

Виклад основного матеріалу

Фундаментальні правові цінності, на яких ґрунтується єдність у царині правового регулювання суспільних відносин, викладені у таких основоположних документах Організації Об'єднаних Націй (ООН), як Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [1], Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (Конвенція) [2], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року [3] та інших міжнародних документах.

Норми, що зафіксовані в цих документах, є обов'язковими міжнародно-правовими стандартами в демократичних країнах світу. Вони утверджують цінності демократичного суспільства, зокрема поваги до людської гідності, повної доступності та дотримання прав і свобод людини й громадянина, верховенства права тощо.

Україна ратифікувала окремі документи, які, відповідно до Конституції України, є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9), а тому ці норми (міжнародні стандарти) підлягають дотриманню [4, с. 146]. Звідси слідує, що рішення Європейського суду з прав людини (Європейського суду) є обов'язковими для України відповідно до Конвенції (ст. 53), а Закон України «Про виконання рішень і практики Європейського суду з прав людини» вимагає від українських судів застосовувати Конвенцію та прецедентну практику Європейського суду, як джерело права (ст. 17 Закону).

Гранично узагальнений характер принципів та нормативних положень щодо здійснення судочинства вочевидь зумовлює необхідність надання дискреційних повноважень суб'єктам правозастосування, оскільки такі нормативні засади зазвичай доволі неоднозначно корелюють зі специфікою розглядуваної справи. У зв'язку з цим, судам необхідно здійснювати належне тлумачення нормативних положень і узгоджувати їх зміст з особливостями конкретної справи. При цьому, здійснення судами дискреційних повноважень одночасно й формує окрему судову практику з певних категорій справ. У такий спосіб судовий розсуд виконує сигнальну функцію для законодавця, чим сприяє оновленню нормативної бази [5, с. 283]. Стала судова практика вказує законодавцю на необхідність нормативного закріплення певних практичних положень, на потребу зміни чи скасування застарілих норм права. Таким чином, дискреційне судове правозастосування забезпечує підтримання постійного зворотного зв'язку між суспільними відносинами та правовими нормами [6, с. 189].

У сучасній фаховій літературі відзначається, що зміст дискреційних повноважень слід розуміти виключно як можливість діяти за власним розсудом у межах закону (якщо останній не містить спеціальної норми, під дію якої підпадає розглядуваний казус) або ж як можливість вибору з-поміж чинних норм закону при ухваленні процесуальних висновків чи рішень та вчиняти конкретні дії (або дію) серед інших, кожна з яких окремо є законною [7, с. 203]. Тож, загалом, під дискрецією слід розуміти – право суб'єкта владних повноважень обирати у конкретній ситуації між альтернативами, кожна з яких є правомірною. Прикладом такого права є повноваження, які закріплені в законодавстві із застосуванням слова «може» [8, с. 247]. Водночас відзначається, що дискреційні повноваження завжди мають певні обмежен-

ня, важливою складовою яких є процесуальні норми, що створюють процедурні бар'єри на шляху довільного використання владних повноважень. Вимоги таких норм сприяють підвищенню ступеня об'єктивності дискреційного рішення, складаючи вагому протидію суб'єктивізмові під час його ухвалення; упорядковують дослідження доказів, установлюють правила допустимості доказів, регулюють порядок з'ясування суб'єктом владних повноважень інтересів особи-учасника адміністративної процедури [6, с. 189-190].

Свобода розсуду має реалізуватися в рамках, що визначаються об'єктивно-фактичними обставинами вирішуваної справи, нормами матеріального та процесуального права, а також судовою практикою як джерелом права. При цьому дискреція може здійснюватися у трьох основних напрямках: імперативному, диспозитивному та інтерпретаційному [6, с. 189]. Перший полягає в обранні одного з кількох передбачених у законодавстві рішень; другий – у прийнятті виробленого на власний розсуд рішення, що не виходить за межі законності; третій – у можливості судового тлумачення загальних та нечітко визначених юридичних понять, що можуть бути застосовані до конкретних особливостей ситуації, що є предметом розсуду.

Так чи інакше, незалежно від того, яка саме з цих форм дискреції здійснюється, у всякому разі суб'єкту правозастосування доводиться вдаватися до детальної інтерпретації загальних положень та принципів судочинства, орієнтуючись при цьому на практику Європейського суду в плані їх тлумачення.

Інтерпретуючи зміст гарантованих п. 1 ст. 6 Конвенції прав, що передбачає розгляд справи незалежним і безстороннім судом, Європейський суд насамперед наполягає на розмежуванні суб'єктивного та об'єктивного підходів до оцінки дискреційних суддівських рішень. Поштовхом для цього стало рішення у справі «П'єрсак проти Бельгії» [9], у якому Європейський суд зазначив, що хоч безсторонність зазвичай і означає відсутність упередження чи схильності, її відсутність чи, навпаки, наявність може бути перевірена різними способами відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції. У даному контексті можна провести розмежування між суб'єктивним підходом, що відображає особисті переконання конкретного судді з конкретної справи, і об'єктивним підходом, який визначає, чи були достатні гарантії, щоб виключити будь-який сумнів з цього приводу.

Два роки потому, в рішенні «Де Куббер проти Бельгії» [10], Європейський суд наголосив, що навіть видимість може бути важливою, навівши у своїх доводах англійську максиму - «правосуддя повинно не тільки чинитися, повинно бути також видно, що воно чиниться». Відтак, будь-який суддя, щодо якого є обґрунтовані підстави побоюватися браку безсторонності, має бути відведений, адже мова йде про довіру, яку в демократичному суспільстві суди мають викликати у громадськості, і, понад усе, в обвинуваченого, якщо йдеться про кримінальний процес [10].

У згадуваній вже справі («Де Куббер проти Бельгії») заявник стверджував про порушення принципу безсторонності при розгляді його справи національним судом, оскільки один з трьох суддів, що розглядали його справу в рамках кримінального провадження, раніше діяв у цьому провадженні, як слідчий суддя. Не зважаючи на виправдання держави це браком суддів та необхідністю розгляду справи впродовж розумного строку, Європейський суд підкреслив, що держава-учасник Конвенції повинна організувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити дотримання вимог безсторонності, яка є однією з основних таких вимог. Оскільки її не було дотримано, Суд встановив порушення безсторонності у цій справі [11, с. 52].

Зрештою, позиція Європейського суду завжди зводилася до того, що для визначення, чи може суд вважатися «незалежним» для цілей п. 1 ст. 6 Конвенції, до уваги, окрім іншого, слід брати такі критерії, як спосіб, у який судді призначаються на посаду і на який строк, існування захисних механізмів протидії зовнішньому впливу й те, чи складає цей суд враження незалежного (справа «Файндлей проти Великої Британії» [12]).

До того ж Європейський суд протягом тривалого часу підкреслює, що для реалізації названих цілей є два аспекти – суб'єктивний та об'єктивний. Зокрема, суд має бути суб'єктивно незалежним, тобто у жодного із суддів не має бути особистих упереджень або необ'єктивності. По-друге, суд має також бути неупередженим з об'єктивної точки зору, тобто ним мають надаватися достатні гарантії відсутності будь-яких обґрунтованих сумнівів у цьому відношенні (справа «Кіискінен проти Фінляндії» [13]). Згідно ж з об'єктивним критерієм, особливо необхідно визначити, поза межами особистої поведінки суддів, чи немає підтверджених фактів, які могли б спричинити сумніви щодо неупередженості суддів (справа «Клейн та інші проти Нідерландів» [14]).

Очевидно, наведені рішення Європейського суду демонструють, що суб'єктивні та об'єктивні аспекти суддівського розсуду не лише констатуються, але й отримують детальну розробку в контексті їх критеріальної оцінки. Іншими словами, підходи до оцінювання суддівського розсуду стають більш конкретними та структурованими.

Відтак, постійно вдаючись у своїй практиці до тлумачень та деталізацій змісту основоположних правових принципів та норм у контексті правозастосування, Європейський суд створює впливову методологічну та прецедентну базу для здійснення інтерпретаційної функції суддівського розсуду у національних судах. Цим же забезпечується й визначеність та уніфікація у нормативному регулюванні правозастосовної діяльності, які є необхідними умовами її ефективності.

Наряду з цим, до практики Європейського суду при ухваленні дискреційних рішень імперативного типу доводиться звертатися, зокрема, і у випадках вимушеного втручання в основоположні права та свободи людини, здійснюваного з певною легітимною метою. У цьому випадку спрямованість розсуду визначається умовами досягнення «справедливої рівноваги» між інтересами суспільства й держави — з одного боку, та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини — з іншого. В основі досягнення такої рівноваги лежить критерій пропорційності застосованих обмежень у правах щодо легітимної мети, якої прагнуть досягти. Будь-яке непропорційне втручання не буде вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» (справа «Крістіна Ґудвін проти сполученого королівства» [15]).

Як вказано у рішенні Європейського суду в справі «Іммобільяре Саффі» проти Італії» [16], таке втручання, особливо коли воно має розглядатися в контексті ч. 2 ст. 1 Протоколу 1 Конвенції, має забезпечити «справедливу рівновагу» між вимогами загальних інтересів і вимогами захисту основних прав людини. Важливість забезпечення цієї рівноваги відбувається в структурі ст. 1 загалом, а отже, й у ст. 2 Протоколу 1 Конвенції, адже має бути розумне співвідношення між засобами, що використовуються, і поставленою метою.

Прикладом такого розсуду може слугувати рішення у справі «Спорронґ і Льоннрот проти Швеції» [17] в рамках якого заявники скаржились, що постанова муніципалітету міста Стокгольм, яка дозволяла місцевій владі відчужувати за своїм бажанням практично без обмежень будь-яку власність, порушувала їхнє право власності за ст. 1 Протоколу 1 Конвенції. Тож Європейський суд констатував, що хоч подібне відчуження теоретично залишало за власниками право користуватися та розпоряджатися своєю власністю, однак їхні можливості робити це були обмежені настільки, що застосування шведського закону справді порушувало їхнє право на вільне володіння своїм майном. Розглянувши цю справу, Європейський суд підкреслив думку, що Конвенція в цілому вимагає збереження балансу між інтересами суспільства й основними правами людини, та, зрештою, прийшов до висновку, що у випадку позбавлення власності, встановлення обмежень на користування нею, чи в інших подібних випадках, справедливість вимагає, щоб особам, які постраждали, було надано право оскаржувати рішення уряду з питань позбавлення власності, встановлення контролю за її використанням, або ж можливість отримати відповідну компенсацію [11, с. 133].

Згідно з цим рішенням («Спорронґ і Льоннрот проти Швеції»), характерною

рисою закону, який діяв у відповідний час, була його негнучкість. За винятком загального скасування дозволів, яке може відбутися лише за погодженням з муніципалітетом, згадане законодавство не передбачало будь-яких засобів, за допомогою яких можна було згодом змінити ситуацію власників нерухомості, яких стосувалися ці дозволи. Перешкоди здійсненню заявниками у повному обсязі свого права власності існували приблизно двадцять п'ять років. Виходячи з цього, Європейський суд резюмував, що система, яка допускає спричинення власникам майна шкоди внаслідок тривалої дії заборон, не може існувати в державі, що керується верховенством права [17].

Особливо широке поле для вирішення справи «на власний розсуд» відкривається при здійсненні диспозитивної форми дискреції, що застосовується за умови правової невизначеності у регулюванні розглядуваної судом ситуації (оскільки, на відміну від її імперативної форми, тут розсуд не зводиться до вибору одного з вже передбачених законодавством варіантів рішення). Тож у таких випадках дискреційна активність суду характеризується значно більшою мірою свободи, що підвищує ризики в плані її переростання у «суддівське свавілля» (аж до невиправданого втручання у права й свободи людини).

У зв'язку з цим, Європейський суд неодноразово наголошував на важливості «якості закону», як запобіжника від свавільного втручання у права особи, зокрема ролі передбачених законом конкретних процесуальних гарантій, що були б ефективним засобом правового захисту. Так, приміром, у рішенні «Котій проти України» [18] міститься рекомендація, згідно з якою, для того, щоб національне законодавство відповідало вимогам Конвенції, воно має гарантувати засіб правового захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією. У питаннях, які стосуються основоположних прав, надання органам виконавчої влади необмежених повноважень у вигляді дискреції, було б несумісним з принципом верховенства права – одним з основних принципів демократичного суспільства. Тому, законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції та порядок її реалізації.

Та поряд з цим, аналізуючи роль судової практики Європейського суду в призмі прийняття дискреційних процесуальних рішень, сучасні дослідники цього питання звертають увагу на те, що стандарти основних прав у Європі відрізняються внаслідок відмінностей у правових традиціях, конституційних цінностях та історичному розвитку того чи іншого суспільства. Таким чином, Європейський суд нерідко стикається з проблемою балансу між потребою в однаковому та ефективному захисті прав та повагою до різноманітності [19, с. 495]. При цьому констатується, що класична доктрина «рамок свободи розсуду» стикається із суттєвими труднощами на цьому шляху, будучи «раціоналістично узалежненою» від певних цільових ідеалів та цінностей, у той час, коли останні є надто плюралістичними. Тож на базі такої доктрини дедалі важче вдається досягти згоди в умовах мультикультуралізму сучасного суспільства, особливо на міжнародному рівні. Відповідно, поряд з цією доктриною Європейський суд використовує розроблену ще у 50-і роки минулого століття Ч. Е. Ліндбломом «стратегію інкрементализму, який все частіше замінює доктрину «свободи розсуду», як інструмент для примирення європейського захисту основних прав і національної різноманітності, зберігаючи при цьому роль названої доктрини [19, с. 495].

При цьому, Європейський суд постійно наголошує, що Конвенція покладає на нього подвійне завдання [20]. Попри те, що головна роль Європейського суду полягає в ухваленні рішень в рамках окремих заяв (справ), держави мають право і заохочуються робити ширші висновки з цих рішень. Тож Європейський суд прагне забезпечити більш абстрактні та загальні визначення та стандарти, які можна застосовувати незалежно від фактів та обставин тої чи іншої справи [19, с. 506-507]. Відтак, Європейський суд постійно працює над встановленням ясних, узагальнених і чітко визначених критеріїв, що задають мінімальний стандарт прав людини, враховуючи при цьому різноманітність і місцеві умови при застосуванні

таких стандартів в окремо взятій справі [19, с. 507].

Своєю чергою національні суди повинні теж прагнути за однакових фактичних умов у аналогічних справах ухвалювати релевантні рішення, маючи за взірець прецеденту практику Європейського суду. Бо інакше, ухвалюючи рішення, зміст яких не очікується жодною стороною, є нічим іншим, як суддівським свавіллям, що суперечить засадам верховенства права і правової держави. Тому, суддівський розсуд покликаний бути гарантією належного обґрунтування судових рішень, оскільки суд має докладно проаналізувати фактичні обставини справи й у їх світлі навести аргументацію своєї правової позиції, у тому числі з посиланням на висновки рішень Європейського суду.

Проте, при обґрунтуванні прийнятих українськими судами дискреційних рішень, шляхом посилання на практику Європейського суду, нерідко трапляються випадки некоректної інтерпретації останніх. Так, за дослідженням адвоката Т. Ющенко [21], пошуковий запит в Єдиному державному реєстрі судових рішень налічується понад 15 000 рішень судів, в яких міститься посилання на рішення Європейського суду у справі «Серявін та інші проти України» [22]. У більшості з них цитується фрагмент цього рішення, який зводиться до того, що хоча п. 1 ст. 6 Конвенції й зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент; міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною залежно від характеру цього рішення. Попри те, що в цій справі Європейський суд скоріш за все мав на увазі різну міру очевидності використовуваних аргументів (а, отже, неоднакову потребу у деталізації їх обґрунтування), цю частину рішення у згаданій справі повсякчас наводять як юридичну підставу для ухилення від належного мотивування судових рішень щодо тих питань, з яких суд не має переконливої аргументації. Насправді ж, у наведеній справі Європейський суд навпаки визнав порушення національними судами п. 1 ст. 6 Конвенції, що зумовлювалось неналежним обсягом обґрунтування рішення, зазначивши, що у рішеннях судів мають бути зазначені всі підстави, на яких вони ґрунтуються. Говорячи ж про міру, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, Європейський суд дійсно констатував, що вона може бути різною залежно від характеру рішення, та наведене зовсім не наділяє суддів правом не надавати відповіді на «незручні» для загальної канви судового рішення аргументи учасників провадження [21].

Загалом же, у контексті сучасних досліджень впливу європейської судової практики на здійснення дискреційних повноважень у правозастосуванні (зокрема, в плані дотримання прав людини) відзначається, що, в принципі, Конвенція надає Європейському суду широкі повноваження щодо її тлумачення та дозволяє трансформувати характерну для її тексту творчу неоднозначність, в цілком конкретні, відповідні сучасним умовам стандарти.

Втім, реальна ефективність таких стандартів, знову ж таки, залежать від їх схвалення та матеріалізації 46 країн-учасниць Конвенції, кожна з яких має свій власний інституційний апарат, своєрідний внутрішній правопорядок, економічні засоби та рівень розвитку, а, головне свій – власний «демос», з його відмінними культурними та релігійними особливостями, історичним корінням, наративами, страхами та травмами, колективними уявленнями тощо [23].

Це обмежує спектр можливих стратегій для суддів Європейського суду, зводячи його до потреби, або просувати узгодження правових норм у сфері прав людини на європейському/міжнародному рівні, або допускати їх розбіжності поряд з внутрішніми стандартами, що застосовуються в різних національних юрисдикціях. Та попри це, Європейський суд завжди прагнув підтримувати належний баланс, демонструючи у змішаному порядку свою схильність, як до визнання свого національного права на самообмеження, так і до встановлення міжнародних стандартів у змішаному порядку [24, с. 5]. В рамках такого правового поля, прийняття рішень здійснюється під впливом низки факторів, до яких відноситься характер розглядуваних юридичних питань, об-

ґрунтованість та переконливість міркувань Європейського суду, а також необхідність захисту своєї репутації та, відповідно, його авторитет і значущість як головного суду з прав людини в Європі. З цією метою він цілком виправдано розробив такі цілеспрямовано неоднозначні методи дискреційного тлумачення, як пропорційність, поле розсуду (margin of appreciation) та європейський консенсус, що забезпечують гнучкість застосування міжнародних стандартів судочинства [24, с. 5].

Водночас варто зауважити, що шлях до єдності у правозастосуванні (а, особливо, при ухваленні дискреційних рішень) може пролягати не лише через рецепцію «готових» процесуальних норм та стандартів судочинства, оскільки таке запозичення (у світлі вже згадуваної національної специфіки правовідносин) далеко не завжди може виявитися ефективним й така подібність аж ніяк не обов'язково має бути апріорною. Вона може стати генерованим наслідком розширення та поглиблення міжнародних відносин, що формуватиметься в процесі співробітництва й паралельно з цим процесом будуть складатися, відповідно, і спільні для них нормативні орієнтири.

У такому разі головним інтегративним чинником як у правотворенні, так і у правозастосуванні, буде вже не сама лише правова рецепція, а її суттєве підкріплення юридичною конвергенцією (зближенням). Останній механізм являє собою динамічний, поетапний, загальноорганізаційний процес, націлений на трансформацію конкретних правових явищ, що сприяє ефективній взаємодії та гармонізації національного права окремих держав [25, с. 21]. Тому, юридична конвергенція – це один з основних способів правової глобалізації, результатом якого стає формування єдності правових систем, що характеризується «прийнятністю» правових відносин між державами [25, с. 17]. Інакше кажучи, це процес узгодження правовідносин і способів їх юридичного регулювання, що сприяє їх зближенню та полегшує уніфікацію правових норм.

Як приклад можна навести поглиблення міжнародної взаємодії в освітній галузі, що значно сприяло зменшенню розриву між українськими та європейськими стандартами її організації. Тоді як безпосереднє копіювання Болонського процесу в українську освітню практику зіткнулося з рядом відомих труднощів. Подібно до цього, мірою поглиблення комунікації у сфері правозастосування, очікуваним є подальше зближення міжнародних та національних процесуальних стандартів, що сприятиме звуженню діапазону розбіжностей у дискреційних рішеннях суддів Європейського суду та вітчизняних суб'єктів правозастосування.

Висновки

Роль практики Європейського суду на формування розсуду суб'єктів правозастосування в процесі реалізації дискреційних повноважень визначається, з одного боку, дотриманням заснованих на нормативних положеннях Конвенції міжнародних стандартів судочинства, тоді як з іншої сторони – правом їх узгоджувати зі специфікою національної правової системи та культурно-національними особливостями у сфері регульованих відносин. Відповідно, в основу розсуду суб'єктів правозастосування в умовах євроінтеграції мають бути покладені комплексні й гнучкі методологічні підходи, здатні забезпечити переконливу обґрунтованість прийнятих рішень, як з погляду загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, так і в плані їх національно-політичної, економічної та соціокультурної виправданості. Такі підходи мають базуватися на ідеї правової конвергенції, згідно з якою головним чинником уніфікації правозастосування є зближення міжнародної та національної судової практики, а не «механічне» запозичення «готових» правових норм.

Література

[1] Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

[2] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

[3] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966

року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

[4] Малех І.Б. Теоретичні і практичні аспекти суддівського розсуду. Дис... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2022. 228 с.

[5] Ванджурак Р.В. Внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування: філософсько-правовий аналіз проблеми та давньогрецький спосіб її розв'язання. Філософські та методологічні проблеми права. 2023. № 2 (26). С. 110-118. DOI: https://doi.org/10.33270/02232602.110.

[6] Римарчук Р.М. Судовий розсуд як елемент правозастосовної системи. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №9. С. 188-190. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/45.

[7] Коренев А. Судова дискреція в адміністративному судочинстві: поняття та зміст. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 5. С. 268-271. URL:https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.49.

[8] Ковбас І.В., Коваль М.В., Мороз С.С. До питання про формалізовану фіксацію в законодавстві України терміну «дискреція» як явища, що застосовується у процесі публічного адміністрування та при здійсненні судочинства // Правові новели. 2023 № 20. С. 244-251. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.34.

[9] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «П'єрсак проти Бельгії» від 01 жовтня 1982 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-104050%22]}.

[10] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Де Куббер проти Бельгії» від 26 жовтня 1984 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57465.

[11] Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. К.: Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2015. 208 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf.

[12] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Файндлей проти Великої Британії» від 25 лютого 1997 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58016%22]}.

[13] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Кіискінен проти Фінляндії» від 01 червня 1999 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-4627%22]}.

[14] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Клейн та інші проти Нідерландів» від 06 травня 2003 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-125356%22]}.

[15] Рішення великої палати Європейського Суду з прав людини у справі «Крістіна Ґудвін проти сполученого королівства» від 11 липня 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_100#Text.

[16] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Іммобільяре Саффі» проти Італії» від 28 липня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_075#Text.

[17] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Спорронґ і Льоннрот проти Швеції» від 23 вересня 1982 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text.

[18] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Котій проти України» від 5 березня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a82#Text.

[19] Gerards J. Margin of Appreciation and Incrementalism in the Case Law of the European Court of Human Rights. Human Rights Law Review. 2018. Vol. 18. №3. P. 495-515. DOI: https://doi.org/10.1093/hrlr/ngy017.

[20] Procedural Review in European Fundamental Rights Cases /Ed. by J.Gerards and E.Brems. Cambridge University Press, 2017. URL: https://doi.org/10.1017/9781316874844.

[21] Ющенко Т. Практика ЄСПЛ: переосмислити не можна застосовувати. Pravo. UA. 23.07.2019. URL: https://pravo.ua/praktika-iespl-pereosmisliti-ne-mozhna-zastosovuvati/.

[22] Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Серявін та інші проти України» від 10 лютого 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a82#Text.

[23] Letsas G. A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights. Oxford University Press, 2007. 143 p.

[24] The Judicial Discretion of the European Court of Human Rights: The Years of Plenty, and the Lean Years. European convention on human rights law review. 2022. P. 1-8. DOI: https://doi.org/10.1163/26663236-bja10049.

[24] Васильєв С.В. Механізм юридичної конвергенції. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. С. 17-22. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.2.

Vandzhurak Roman, Kravets Vitalii

FORMATION OF THE DISCRETION OF LAW ENFORCEMENT ENTITIES IN THE LIGHT OF THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The article studies the influence of the case law of the European Court of Human Rights on the formation of the discretion of law enforcement entities. The relevance of this study is due to the fact that, despite the complexity and multifaceted nature of the concept of discretion and lively discussions on the appropriateness of this form of law enforcement activity, the influence of international judicial practice on the formation of discretion is practically not included in legal research in the law enforcement field. Therefore, in the proposed article, the author set the goal of investigating the role of international judicial practice, in particular the decisions of the European Court of Human Rights, in shaping the discretion of domestic law enforcement entities. At the same time, in order to conceptually understand the concept of discretion and the problems of its application, this research was carried out in a philosophical and legal context. Using the method of comparative legal analysis, the essence of discretion was analyzed and both similar features and differences between Ukrainian and European legislation in the field of regulating discretionary powers were identified, and in combination with this method and socio-cultural analysis, ways of harmoniously implementing borrowed legal norms into a legal system adapted to the characteristics of another culture were identified. Based on the sociodynamic approach, which served as an important tool for interpreting the relevant transformations in the legal system, the results of the study led to the conclusion that the formation of the discretion of law enforcement entities under the influence of international standards of judicial proceedings occurs subject to simultaneous consideration of the latter's regulatory provisions and their harmonization with the peculiarities of the national legal system within which discretionary decisions are made. Along with this, it is also summarized that the basis of the discretion of law enforcement entities should be complex and flexible methodological approaches capable of ensuring convincing justification of the decisions made, both from the point of view of generally recognized principles and norms of international law, and in terms of their national-political, economic and socio-cultural justification, and such approaches should be based on the idea of legal convergence, according to which the main factor in the unification of law enforcement is the convergence of international and national judicial practice, and not the «mechanical» borrowing of «ready-made» legal norms.

Keywords: *European Court, international case law, judicial discretion, discretionary powers, law enforcement entities.*